

УДК: 811.512.154

Асирдинова Т. Ж., ф. и. к., доцент, Токтобек кызы Э.
К. Тыныстанов ат. БИМУ

ХУСАИН КАРАСАЕВ – УЛУТ СЫЙМЫГЫ, КЫРГЫЗ ЛЕКСИКОГРАФЫ

Макалада улуттун жүзү, сыймыгы, улуттук тилдин өнүгүшүнө чоң салым кошкон көрүнүктүү илимпоз, даанышман, орошон ойлордун, терең акылдын ээси, улуу педагог, кыргыз интеллигенциясынын сап башында турган, казак-кыргыз окумуштууларынын арасында зор кадыр-баркка ээ болгон, кыргыз тил илимине жана анын өнүгүшүнө өзгөчө салымы бар, орусча-кыргызча сөздүктүн, бүгүнкү күндө да илим чөйрөсү эле эмес, жалпы адамдар үчүн маанилүү колдонмо болгон орфографиялык сөздүктүн автору Хусаин Карасай уулу жана анын эмгектеринин баалуулугу жөнүндө сөз болот. Хусаин Карасаевдин жашап өткөн өмүрү, кийинки муунга өрнөк жана жазып калтырган эмгектери бир нече илимий макаланын объектиси десек болот. Анын эмгектери бүгүнкү күндө ачыла эле сандык, бузула элек дың жер сыяктуу десек, жаңылышпайбыз.

Өзөктүү сөздөр: Хусаин Карасаев, аалым, сөздүк, окумуштуу, лексикография, тил, улут, кыргыз эли.

Асирдинова Т. Ж., к. ф. н., доцент, Токтобек кызы Э.
ИГУ им К. Тыныстанова

ХУСЕЙН КАРАСАЕВ – НАЦИОНАЛЬНАЯ ГОРДОСТЬ, КЫРГЫЗСКИЙ ЛЕКСИКОГРАФ

В статье рассматривается деятельность и ценность трудов Хусеина Карасаева, который является олицетворением и гордостью нашей нации, видного ученого, внесшего значимый вклад в развитие кыргызского языкознания, проникновенного мыслителя, великого педагога, основателя кыргызской интеллигенции, авторитетного ученого в кыргызско-казахском мире, автора русско-кыргызского словаря, а также орфографического словаря, который имеет ценность не только в научном мире, но и является справочным пособием для тысячи простых людей.

Жизнедеятельность Хусена Карасаева является примером для молодого поколения, его труды могут быть объектом исследования нескольких научных исследований. Его труды можно метафорически сравнить с неоткрытым сундуком, полного тайн и загадок.

Ключевые слова: Хусейн Карасаев, ученый, словарь, лексикография, язык, нация, кыргызы.

Asirdinova T. J., candidate of Philological Sciences, associated professor
Toktobek kyzy Elmira, K. Tynystanov ISU

KHUSEIN KARASAEV- NATIONAL PRIDE, KYRGYZ LEXICOGRAPHER

The article is about Khussein Karasai uulu, the Face of the Nation, Nation's Pride, a prominent scientist who made a great contribution to the development of the national language, a sage, a man of insight, a great teacher, a leader of the Kyrgyz intellectuals, a great authority among Kazakh-Kyrgyz scholars, the author of the Russian-Kyrgyz dictionary, which has made a significant contribution to the development of the Russian-Kyrgyz dictionary, and the spelling dictionary, which is an important guide

not only for science but also for the general public. The life of Khussein Karasaev is the role models for the next generation and his writings are the subject of several scientific articles. It is safe to say that his works are like an unopened box and an unspoiled land.

Key words: *Khussein Karasaev, scholar, dictionary, scholar, lexicography, language, nation, Kyrgyz people.*

Кыргыз эли – негизи эле керемет, ой-чабыты терең инсандарга бай түптүү эл. Айрымдары өз убагында баркталып, кадырланып, эмгеги эл оозуна алынса, айрымдары татаал тагдырды баштарынан кечирип, коомчулукта ар кандай талкуулардын, көз караштардын чордонунда болуп, айрымдары болсо көзү өтүп кеткенден кийин эмгеги бааланып келет.

Мына ушундай калк кадырлаган, илимдин, маданияттын өнүп-өсүшүнө салымын кошкон, кыргыз тарыхында ээлеген өз орду бар инсан – Х. Карасаев. Бала кезинен тамга таанып, окууга дилгирилиги анын азыркы көптөгөн эмгектеринин жаралышына себеп болгон. Анын үстүнө, Х. Карасаевдин атасы анын билим алуусуна өзгөчө көңүл буруп, алгач молдого, кийин орус-тузем мектебине алып баруусу (ал мезгилде ар бир адам эле баласын окутууга шарты боло берген эмес) уулунун келечекте окумуштуу, аалым болушуна шарт түзгөн экен. Х. Карасаевдин айтуусунда, энеси куудул чалыш, куйкум сөздүү киши экен, укмуштуу окуяларды, меселдеткен сөздөрдү да көп айткан мүнөзү жакшы адам болгон экен. Окумуштуунун сөз бакканы, сөздүн маани-маңызын изилдеп, сөз “түлүн терип” калганы да, мүмкүн, ушул себептүүдүр. Ал өзү эскергендей, Молдо Кылыч, Алдаш Молдо, Тагай, Ысмайыл, Молдо Нияз сыяктуу казалчылардын чыгармалары менен жакшы тааныш болуп, алардын чыгармаларынан жатка билген [5].

Х. Карасаев тил илиминин көп тармактарына өз салымын кошуп; орфография, лексикология, лексикография, тил тарыхы, кыргыз элинин оозеки чыгармачылыгы, сөздүк түзүү иштери боюнча өмүрүнүн акырына чейин талбай эмгек кылып, калемин колунан түшүрбөй өтө баалуу, көөнөрбөс көптөгөн илимий мурастарды калтырып кетти.

Залкар даанышман окумуштуунун аты-жөнү басылмаларда түрдүү Хусеин, Хусаин, Хусейин, Кусеин болуп берилип жүрөт. Биз болсо өзүнүн эмгектеринде кандай аталып жүрсө ошол түрүндө берүүнү ылайык көрөбүз [5: 2]. Ал эми туулган жылы жөнүндө

Х. Карасаев: “Көзүм менен көргөн окуяларды жаза берсем, толуп жатат. “Баштан өткөн мажаралар” деген мемуарымды чочулап, байкап жазгамын, Анткени раматылык Тазабек Саманчиев айдоодон келгенде маа мындай деп айтканы бар: “Кусак! Мен түрмөдө алыста жүргөнүмдө, ГПУнун бир сотрудниги келип мындай бир суроо берди: “Карасаев Хусаин 1916-жылы кытай жеринде жүргөндө бай-манаптарды курап, Кеңеш өкмөтүнүн кол салган экен, саа да айтып берген чыгар. Ошону тактаганы сурап атам” десе болобу. Анда мен: “Карасаев Хусаин 1904-жылы туулса керек эле. Ал 12 жашында кантип бай-манаптарды уюштурду экен” дегенимде сенин туулган жылыңды карап алып, унчукпай калды”, - деп күлдүргөнү бар. Чын эле мени 1923-жылы сельревком кылабыз деп, төрт-беш жашымды төмөндөтүп комсомолго киргизген эле. Ошонум оңдой берди болгон экен. Эгер мен 1901-жылы туулдум деп мандат алганда, менин да түбүмө жетмек экен” [5: 135] дегенине караганда, айрым басылмаларда (Кыргыз Совет Энциклопедиясынын» 3-томунун 164-бетинде) берилгендей туулган жылы 1905-жылдын 5-январында эмес, 1901-жыл экенине ынанууга болот.

Он төрт жашка чыкканда Каракол шаарындагы орус-тузем мектебине келип кирип, 1916-жылы үрккөн эл менен Кытайга барган. Көпчүлүк менен көргөн азап-тозогу оңой

болгон эмес. Кат таанып, сабаты ачылган Хусейин соодагерлердин балдарын окутуп, балалык эмне экенин билбей, дайыма чоң адамдардын арасында не бир даанышман адамдардын сөздөрүн угуп, аалымдардын жазган китептерин окуп, окумуштуу катары чоңдордун арасында кадыр-барктуу болгон. Бала кезден ар улуттун өкүлдөрү менен карым-катышта жашап, орус, казак, татар тилин өз эне тилиндей сүйлөп, арабча окуп жазганды да жакшы билген. Профессор А. Иманов Х. Карасаевди төмөнкүдөй мүнөздөп кеткен. 1. “Ал – кыргыз эли үчүн өткөн кылымдын алгачкы агартуучусу (просветитель) жана ойчулу (мыслитель).

2. Академик Кусейин ата – фольклорчу (фольклорист) жана аны жыйноочу.

3. Кусейин ата - педагог-насаатчы.

4. Кусейин ата – илимпоз-филолог.

5. Кусейин ата – тарыхчы-санжырачы.

6. Академик Кусейин Карасай уулу көп тил билген полиглот адам эле.

7. Мударис Кусейин ата чебер котормочу болчу.

8. Кусейин ата тубаса чечен (оратор) эле, – дейт [8: 58-59]. Чынында, кыргыз тил илиминин өнүгүшүнө салымын кошкон, анын тарыхында татыктуу өз орду бар, академик Х. Карасаев ары түйшүктүү, ары татаал иш болгон сөздүк түзүүнүн “атасы” деп айтууга толук негиз бар. Ал – сөздүк түзүүнүн баштоочусу жана профессионал улантуучуларынын бири. Ал – эки тилдүү котормо сөздүктү түзгөн, универсалдуу лексикограф. Ошондой эле тармактык сөздүктү түзүүгө да салым кошуп, мугалимдер жана окуучулар үчүн окуу куралы географиялык терминдердин сөздүгүн түзүүгө катышкан.

Х. Карасаев Чыгыш институтунда иштеп жүргөн мезгилинде кыргызча-орусча сөздүктү түзүүгө катышып, ары түйшүктүү, ары татаал ишти аткарган. Окумуштуу өзү эскергендей, “Сөздүк түзүү – эң бир оор, көп билимди, бир топ тил менен тааныш болууну талап кылат. Кыргыз элинин нечен кылымдан берки материалдык жана рухий маданиятын атаган сөздөрдүн маанисин ачуу – оңой-олтоң эле жаза сала турган эле иш эмес. Кичине болсо да ошол кезге чейин түзүлгөн бир да сөздүк болгон эмес. Жалгыз гана академик

В. В. Радловдун “Опыт словаря тюркских наречий” деген төрт томдон, сегиз бөлүктөн сөздүктө гана кыргыздын анча-мынча сөздөрү киргизилген. Ал сөздүк 1893-жылы басыла баштап, 1911-жылы бүткөн” дейт. Бүгүнкү күндө баарыбызга К. К. Юдахиндин сөздүгү катары белгилүү болуп жүргөн «Кыргызча-орусча сөздүгү» менен «Орусча-кыргызча сөздүгүнүн» түзүүдө баштоочу болуп, анын көп бөлүгүн Х. Карасаев түзгөндүгү өзүнүн жана байбичеси А. Карасаеванын эскерүүлөрүндө байма-бай айтылат. “Мен жалгыз баштадым, Б. Юнусалиев “Т” тамгасын алды (3 басма табак). Айла канча! “Жетим өз киндигин өзү кесет” деген сөз бар эмеспи. Белсенип ишке кириштим. Жардам бере турган сөздүк жок. Кээ бир түшүнбөгөн орусча сөздөрдү карай турган жакшы справочник да жок, Күн-түн дебей иштеп жүрөм. Бүткөн бөлүгүн сөздүктүн редактору К. Юдахинге алпарып берем. Түшүнбөгөн сөздөрдү К. Юдахинден сурап оңдойм, толуктайм. Менин бүтүргөндөрүмдү К. Юдахин редакторлоп чыгат, түшүнбөгөн кыргыз сөздөрүн бөлүп коёт, экөөбүз бирге отуруп карайбыз. Кыскасы, бирибиздин билбегенибизди бирибиз толуктайбыз... Сөздүккө карата союздук журналдардын бетинде, республикалык газеталардын бетинде жазылган мактоолорду санап отуруу да кыйын. Мен дагы элиме кызмат кылдым деп корстон болуп калдым. СССР Илимдер академиясынын Президиумунун Ардак грамотасын алдым. Эмгек Кызыл

Туу орденин алдым, толгон Ардак грамоталарын алдым. Шаардык Советке депутат болдум. Фрунзедеги Лениндин эстелиги ачылганда, кыргыз окумуштууларынын атынан митингде мен сүйлөдүм. Анткени “Русско-киргизский словарь” 90 процентин мен түзгөнмүн”. Демек, бул эмгекте Х. Карасаевдин опол тоодой эмгеги бар экендиги, анын авторунун бири экендиги айдан-ачык болуп турат. Тилеке каршы, мындай көлөмдүү эмгекке автор болбой калган. Мунун себеби ошол кездеги саясий түзүлүшкө байланышкан жалаа, каралоо болгонун өз эскерүүлөрүндө бир нече жолу белгилеген жана байбичеси А. Карасаева окумуштуунун көзү өткөндөн кийин да ошол мезгилдеги бир катар бийлик өкүлдөрүнө сөздүккө авторлошпукту коштуруу үчүн бир нече жолу кайрылса да эч майнап чыккан эмес [4: 109-111]. Быйыл республика боюнча Х. Карасаевдин 120 жылдыгы белгиленип жатканда, мүмкүн, ушул иш колго алынып калгысы бардыр.

Башка тилдерден сөз алуу ошол тилди байытуу болуп саналат. Башка тилдер менен байланышып, сөздөр оошуп кирбеген бир да тил болбосо керек. Бул жагынан Х. Карасаевдин орус тилинен өздөштүрүлгөн сөздөрдү ошол калыбында жазууга, айтууга жол берүүсү кыргыз тилинин сөздүк запасын көбөйтүү болуп саналат. “Кыргызча-орусча сөздүктө” жалпы сөздүктүн 22,8% чет тилдерден алынган сөздөр түзөт [7].

Башка тилдерден өздөштүрүлүп, тилибизге кадимкидей сиңип кеткен сөздөрдү системалаштырып, алардын өзгөрүп кеткен тыбыштык түзүлүшүн чечмелеп түшүндүрүп, сөздүк түзүү, алардын алгачкы тегин, тыбыштык көрүнүшүн лингвистикалык ыкмалар менен калыбына келтирүү жагынан Х. Карасаевдин “Өздөштүрүлгөн сөздөрү” алгачкы сөздүктөрдөн болгон. 5060 сөздөн турган бул сөздүктө көпчүлүгү араб-иран тилдеринен кирген сөздөр. Демек, кыргыз элинин тарыхый, маданий, экономикалык жана рухий жашоосундагы карым-катыш, байланышынан кабар ала алабыз. Ошондой эле сөздүктө өтө аз санда монгол тилдерине тиешелүү сөздөрдүн да мааниси чечмеленип берилген. Сөздүктө өтө аз санда кытай сөздөрү жана орус тилинен же ал аркылуу башка тилден кирген сөздөрдүн маанилери чечмеленип берилет.

Кылымдар бою коңшу жашаган элдерден же алар аркылуу башка элдерден кирген сөздөр тилибизге сиңип, айрымдары таанылгыс болуп кыргызчалашып кеткен десек болот. Окумуштуунун тынчын алып, эң көп ойлонткон кыргыз тили жана анын орфографиясы болгон 1956-жылга чейин орфографиялык көлөмдүү сөздүк да болгон эмес. Бул ишке киришүү үчүн араб, фарсы, монгол тилин жакшы билүү керек болгон, тажрыйбасы бар окумуштуу сөздүктү түзүүнү өзү колго алган, бул жөнүндө ал: “Ишке көшөрө кирүүнүн натыйжасында, беш жылдын ичинде сөздүктү бүттүм” дейт.

Деги эле Х. Карасаевдин ар бир эмгеги кыргыз эли үчүн баалуу, көөнөрбөс байлык, анын ар бир эмгеги сөздүк десек болот. Биз жогоруда академикти бир нече тил билген полиглот деп белгиледик. Сөздөрдүн маанисин чечмелөөдө анын араб, фарсы, калмак сөздөрүн да жакшы билгендиги чоң жардам берген. Анын «Накыл сөздөр» деген китептеринде бүгүнкү күндө жаштар тургай, айрым сөздөрдүн маанилерин орто жаш адамдар деле биле бербейт. Кылым карыткан кыргыз эли ар түрдүү элдер менен карым-катнашта болуп келген, ал байланыштар адамдардын жашоо-тиричилиги, салт-санаасы, маданияты, тилине таасирин тийгизип келген. Тилге тийгизген таасири анын лексикалык катмарынын толукталышына, байышына алып келет. Кыргыз тилинен таасир тийгизген

тектеш тилдер – алтай, хакас, тува, казак, өзбек жана уйгур, ошондой эле алыс тектеш тилдер монгол тилдери болсо, тектеш эмес тилдерден араб, иран, тажик, орус тилдеринен көптөгөн сөздөр өздөштүрүлүп, айрымдары төл сөздөрдө ал түшүнүктөрдү билдирген эквиваленти болбогондуктан, кадимки төл сөздөр сыктуу колдонулуп калган учурлар абдан көп кездешет. “Камус наама” же “Карасай сөздүк” аттуу эмгеги анын көп жылдык эмгеги, бай тажрыйбасы. Мында араб, фарсы, монгол, калмак, кытай, дунган, уйгур, орус тилдеринен эне тилибизге оошуп кирген беш миңден ашык сөздөрдүн, терминдердин жер-суу жана адам аттарынын, макал-ылакаптардын түпкү тегин чечмелеген, эбак унутулган сөздөрдү таап, аларга жан киргизген. Сөздүктү түзүүнүн өзү канчалык оор, канчалык машакаттуу экендигин китептин акырында берген анын “Алты айдан бери машинкеге басып тарткан “азабым” бир тыйынча көрүнгөн жок. Эмгекти бүткөнүмө курсантмын “Көз коркок, кол баатыр” деген макалдын чындыгына ушул жолу түшүндүм. Карточкада ыпырап жаткан материалдарды ошол бойдон таштагым да келди. Анда нечен жылдан берки эмгек талаага кетмек. Таңылчакта жок болмок. Машинака баса берип, эки чыканагымдын ички беттери кызарып чыкты. Далым ооруп калды. Эчтек эмес. Иштин акыбети кайтты”. Автор өзү белгилегендей, “Эмгекти шашып бастым. Өмүрдүн жиби кыскарып да, ичкерип да баратат. Тырс үзүлүп кетсе калып калмак”, – деп өмүрүнүн акыркы жылдары бул ишти кандай чымыркануу менен шашылыш бүтүргөнү кийинки муун үчүн чоң казына болду деп айтсак болот [5]. Кылымдар бою кыргыз тилине оошуп кирген сөздөрдүн маани-маңызын, алар кандайча өзгөрүп киргендиги, лексикалык өнүгүү тарыхы, анын закон ченемдүүлүктөрү кандай ишке ашкандыгын бул сөздүктө чечмеленип берилген. Ал эми Х. Карасаевдин “Накыл сөздөр” аттуу китебинде сөз айкаштарынын, макалдардын маани-маңызы, кыргыз элинде кездешкен адам аттары, алардын мааниси, кайсы тилден келип киргендиги айтылып, мааниси чечмеленип берилет. Бул сөздүктү фразеологиялык түшүндүрмө сөздүктөрдүн катарына кошсок да болот. Накыл сөздөрдөгү айрым сөздөр бүгүнкү күндө тилибизде активдүү колдонулуп келсе, айрымдарынын маанисин бүгүнкү күндөгү жаштар түшүнө беришпейт. Учурдагы жаштардын китеп окубастыгынын натыйжасында көпчүлүк сөздөрдүн, сөз айкаштарынын, макал-ылакап, фразеологизмдердин маанисин түшүнө алышпайт. Бул китеп мына ушундай абалда жардам бере турган эң мыкты түшүндүрмө сөздүк десек болот. Айрым сөздөрдүн маанисин чечмелөөсүндө элибиздин тарыхынан да маалымат ала алабыз. Мисалы, “Казак кайың сааганда, кыргыз Ысар киргенде” – деген макал сөз. Бул макал 17-кылымдарда жунгарлар, (калмактар) кыргыз жерине чабуул коюп, элди бүлүндүрүп, малын-башын талаганда келип чыккан. Ошондо кыргыздар Тажикстанга кирип кеткен. Казактар ачарчылыкта кайыңдын суусун агызып ичип жан баккан экен. Макалдагы Ысар – жердин аты. Азыр Гиссар деп аталат. Адабиятта бир нече вариантта: “Ызар, Кызар, Кысар” формасында жазышып, баш аламан болуп келүүдө”. Кыргыз элинде аялдардын улуттук баш кийими деп эсептелип жүргөн элечек жөнүндө окумуштуунун чечмелөөсү бизди таң калтырбай койбойт. Элечекти азыр ислам динине дегеле тиешеси жоктой караган айрым адамдар үчүн бул мүмкүн жаңылык да болушу мүмкүн. Бул жөнүндө мударистин өзүнүн чечмелөөсүн келтирсек: “Ак элечек башынан түшпөсүн” – өмүр бою баш кошкон жары менен бирге өмүр сүрсүн деген мааниде алкыш сөз. Илгери заманда кыргыз аялдарынын баш кийими башкача болгон түрү бар. Анткени ислам динине киргенден кийин, аялдардын баш кийими өзгөрүп, апакай жоолук же ак элечек оронгон окшойт. Ислам дининин жобосунда, аялдардын намахрамга (жат адамга)

көрсөтпөй турган денесине: эки бетинин отунан, эки колунун учунан, эки бутунун башынан башка жерлеринин бардыгы кирген. Ошон үчүн элечек пайда болгон. Элечек оронгон аялдын тамагы (алкымы) да көрүнбөйт. Ал алкымынан өйдө тартканын ээк алгыч деп атаган. “Элечек” фарсы тилинен кирген. Ал тилде “лячек” деп атайт. Түшпүктө “леки” деп да атайт. Ошентип, элечек – ислам дининин киргизген жаңылыгы. Илгери кыргыздар башка динде жүргөндө, аялдар жүндөн жасаган калпак (шляпа) кийген. Аны байыркы сүрөттөн көрүү кыйын эмес...Арабдын ислам динине байланыштуу кирген бир байлам жоолугун кыргыз элинин уз аялдары өзгөртүп, абдан эле жетилген жеткилең түргө айландырган...”- дейт.

“Куу мүсүн, куу мүсүндөй – мисирейген, мостойгон, бетинде кан-сөлү жок адамга карата айтылат. Купкуу кылып жалап койгондой нерсе сүрөттөлөт. Байыркы кыргыз жана калмак тилинде “мөсин” деп музду айткан. Азыркы монгол тилинде “мөс” – муз. Мына ушундан “мостой”, “мүсрөй” деген сөздөр бутактаган. Ошентип “куу мүсүндөй” – муз, муз сыяктуу мисирейген нерсе. Азыркы эле тилибиздеги “мус, муз” монгол тилиндеги “мөс” дегенден кандай айырмасы бар? Экөөнүн бир экендиги байкалып турат. Ошентип, теги бир сөздөр деле улам тыбыштык айтылышы өзгөрүлүп, бири-биринен алыстай берет”.

Аалым кыргыз окумуштууларынын арасында эле эмес, казак окумуштуу, жазуучулары менен да мамилеси абдан жакшы болуп, казак тилинде да мыкты сүйлөгөн. 1923-жылы Ташкен шаарындагы Кыргыз-казак таалим институтунда окуп жүргөн мезгилинде Ахмед Байтурсуновдон, Файзулла Алимжановдон, ошол окуу жайдагы врач, тарбиячы Халил Досмугамбетов, Жусупбек Аймаут уулу сыяктуу бир катар казак аалымдарынан билим алып, Мухтар Ауэзов, Габид Мусрепов, Кудайберген Жубан уулу, казак элинин чыгаан композитору Ахмед Жубанов, белгилүү акын Сабит Муканов, Натай Кененсаринов, академик Исмед Кенесбаев сыяктуу өз теңдүү бир катар илимдин артынан түшкөн казак досторду күткөн. Аалым жөнүндө Исмед Кенесбаев мындай эскерген: “... Биз менен бир курста окуган Хусаиндин ошол мезгилдеги даражасы бөлөкчө боло турган. Түрк тилдеринен да, араб-фарсы тилдеринен да, калмак-монгол тилдеринен да билим деңгээли баарыбыздан жогору турган. Ошондуктан Баку шаарында өткөрүлгөн Жаңы алипбээ комитетинин туңгуч пленумуна кыргыз элинин атынан 1927-жылы өкүл болуп катышкан”[4: 15].

Хусаин Карасаев казак-кыргыз байланышына, жалпы эле түрк тилдүү элдердин биригүүсүнө абдан маани берген. “Түрк элдеринин ичинде айрыкча кыргызга жакыны – казак тууган. Тили да жакын, салты, дили да жакын... Бул эки эл мындан ары өтө жакын болушу зарыл. Мен ошону каалаймын. Кийинки тукумга да айтаарым – жакын болгула. Бир бириңерди сыйлагыла. Ошондо гана күчтүү, кайраттуу мамлекетке айланасыңар”. “Учу бирге – жазылат, түбү бирге – кошулат. Кыргыз макалы. Түрк элдери түбү бирге. Кошулуш керек. Ошондо гана кубуттуу эл болобуз. Тилибиз да, дилибиз да байыйт”. [5: 230-231]. Өмүрүнүн акыркы саатарында да түрк тилдүү элдердин биригүүсүн керез кылып айтып кеткен: “Түрк эли – түптүү эл, алар менен достошуу керек, бөтөнчө, Орто Азия эли менен Стамбул түрктөрү биригүү керек” [4: 100].

Аалымдын сөз дүйнөсүн антарсак, адамдын адеп-ахлак, жүрүм-турум эрежелери эле эмес, тээ байыркы тарыхыбызга да сүңгүп кирип, сөздөрдүн түпкү тегин аңдап, анын маани-маңызына каныгып, ой-чабытыбыз дагы тереңдерине ынанабыз. К. Карасаевдин “сөздүктөр” дүйнөсүн аңтарып, анын сөздүк бай казынасын тереңирээк казуу үчүн, анын

эмгектери бир нече илимий багыттарда изилденүүгө тийиш.

Адабияттар:

1. Карасаев Х. Накыл сөздөр. -Ф.: Кыргызстан, 1982.
2. Карасаев Х.К. Өздөштүрүлгөн сөздөр. -Фрунзе, 1986.
3. Карасаев Х. Накыл сөздөр. -Ф.: Кыргызстан, 1987.
4. Карасаева А. Кылым карыткан өмүр. -Бишкек, 2000.
5. Карасаев Х. “Хусейин Наама”. Кыргызстан, 2001.
6. Карасаев Х. “Хусейин Наама”. -Бишкек, 2001.
7. Классикалык изилдөөлөр. 2-том (Лексикология) -Бишкек, 2017.
8. Мусаев С. Ж., Дунканаев А. Иманов Акеш Иманович 90 жаш. -Бишкек, 2019.